

Geboorte van een trauma

door Dr. L. van Bergen

Een eeuw geleden maakte de Amerikaanse regisseur O.W. Griffith de film *Birth of a Nation*. Het was een filmisch geniale, maar inhoudelijk door en door racistische film over de Amerikaanse Burgeroorlog en diens nasleep, een oorlog die volgens Griffith - met dank aan de Ku Klux Klan - de echte geboorte van de Verenigde Staten te zien had gegeven. Moet wat door oorlog is geboren, niet ook door oorlog ten onder gaan, was een van de vragen die ik mij stelde toen ik onlangs het vliegtuig pakte om naar de VS, om meer precies te zijn naar New Orleans, te gaan voor een driedaags congres over *War as a Universal Trauma* (13 tot 15 november 2004). Al snel bleek dat dit twintigste congres van de International Society for Traumatic Stress Studies (ISTSS) niet op een betere plek had kunnen plaatshebben. Het onderwerp van het congres was er zichtbaar en voelbaar.

Deze door meer dan 1000 personen bezochte bijeenkomst was georganiseerd, aldus het voorwoord in het 170 pagina's dikke programmaboek, "because war affects not only combatants but also the men, women and children in whose countries the conflict is occurring, it is associated with great impact on many trauma populations. Therefore, for this meeting is of major importance for those serving the diverse groups affected by war: active duty personnel, veterans, civilian adults and children exposed to war trauma, if workers, refugees and internally displaced persons. Presentations and discussions will focus on the many types of war-related trauma, including combat, peacekeeping, terrorism and bioterrorism, torture, sexual trauma and other types of violence that may occur during an armed conflict." Deze diverse invalshoeken - van harde militaire psychiatrie via de invloed van roken op Post Traumatische Stress Stoornis (PTSS) tot de heilzame werking van spiritualiteit op trauma werden vanuit verschillende gezichtspunten bekeken: casuïstisch, klinisch wetenschappelijk, theoretisch (en een heel klein beetje historisch). De honderden presentaties varieerden van posters en workshops via symposiumlezingen tot plenaire lezingen. "Huge!", zouden ze in de States zeggen.

Dat oorlog en trauma niet alleen het

onderwerp van het congres zou zijn, maar ook daarbuiten mijn trip zou begeleiden, werd al op Schiphol duidelijk, waar in verband met de (verder) uitgebreide veiligheidsmaatregelen het inchecken uiterlijk drie uur van te voren diende te geschieden. Niet dat ik dat deed, en ik was de enige niet, maar toch. In het vliegtuig moest een lijst met vragen worden ingevuld over verleden en eventueel geplande illegale activiteiten of het lidmaatschap van een terroristische organisatie. Vul deze lijst vooral niet - overeenkomstig het gezegde: een domme vraag krijgt een dom antwoord - met humor in. Een vriend van een vriend had dat wel gedaan. Vraag: lid van een terroristische organisatie? Antwoord: niet meer - en hij belandde voor twee dagen in het gevang. Niet de waarheid, maar humor is het eerste slachtoffer van oorlog, tenzij natuurlijk waarheid en humor twee zijden van dezelfde medaille zijn. Geen waarheid zonder humor, geen humor zonder waarheid, wat te denken geeft over de volkomen humorloze meningen die de laatste tijd over terroristische dreigingen op de mensheid worden losgelaten, meningen die geen enkele ruimte tot relativering toelaten. Op de tussenstop in Atlanta werden vingerafdrukken genomen en werd een foto gemaakt en de douanier vroeg wat het doel van mijn reis was. Dat was, meer precies, een lezing over "Shell shock in de Eerste Wereldoorlog", waarop de man een heel exposé afstak over het verschil tussen PTSS en shell shock en dat al die hedendaagse psychiaters vooral niet alle vroegere oorlogstrauma's met terugwerkende kracht PTSS moesten gaan noemen. Ik kon alleen maar van ganser harte met hem instemmen. Op datzelfde vliegveld ontmoette ik een peloton niet al te okselfris ogende soldaten die, afgaand op het lichtbruine camouflagepak, net waren teruggekeerd uit Irak. Meteen daarop zag ik een man bladeren in een ISTSS-folder. Hij bleek een psychiater uit Boston te zijn, werkend met vluchtelingen, met name in Amnesty International-verband. Nog enigszins gefrustreerd over de herverkiezing van "Dobbeljoe" ("daar snappen jullie in Europa vast helemaal niets van") bleef hij zich maar afvragen waarom er nog altijd oorlog op de wereld was.

Waarom zag "men" niet dat dat

nergens toe leidde, behalve dan tot nog meer ellende? Waarom leerde "men" niet van de geschiedenis? Waarom werden niet de "juiste" lessen getrokken, waarbij de woorden "juiste lessen" vanzelfsprekend stonden voor wat hij als de "juiste lessen" zag. Mijn tegenwerping dat iedereen dat zegt, en dat de les die dan getrokken wordt vreemd genoeg toch telkens blijkt te verschillen - of van een overweldigende algemeenheid en dus nietszeggendheid blijkt te zijn - en verdacht veel overeenkomst vertoont met wat men toch al vond, maakte geloof ik weinig indruk, evenals het voorbeeld dat de "juiste" les die een neo-nazi uit de Tweede Wereldoorlog trekt is dat de volgende keer de shoah nog beter georganiseerd moet worden. De les der lessen, "nooit meer oorlog", wordt in de praktijk dan ook vaak aangevuld met de woorden "behalve dan nog deze ene keer, want nu is hij echt noodzakelijk en rechtvaardig en ..." Het is helaas al moeilijk genoeg om overeenstemming over het verleden zelf te krijgen, laat staan over de lessen die daar dan uit getrokken zouden moeten worden. De treurige waarheid is dat de geschiedenis een van de (belangrijkste) instrumenten is die ons leren waarom we in het hier en nu zijn zoals we zijn, maar dat zij ons niet leert hoe we van daaruit weer verder moeten. Het Hilton-hotel, waar het intekenen voor het congres plaats had, bleek naast een spoorlijn te liggen die dwars door New Orleans loopt. Daar werd ik wederom geconfronteerd met het feit dat de VS een land in oorlog zijn, ook al is die oorlog officieel dan al anderhalf jaar geleden voor beëindigd verklaard. (Overigens moet in de VS de Senaat de oorlog verklaren. Die heeft dat sinds de aanval op Pearl Harbour echter niet meer gedaan, waardoor officieel gezien de VS al meer dan een halve eeuw geen oorlog meer hebben gevoerd.) Juist op het moment dat ik arriveerde, passeerde een ellenlange goederentrein afgeladen met tanks en andere legervoertuigen. Het was wederom tekenend voor de alomtegenwoordigheid, om niet te zeggen: de alledaagsheid, van oorlog en leger in dit land.

De auteur is als medisch-historicus verbonden aan de VUmc-Amsterdam, afd. Metamedica
Artikel ontvangen december 2004.

"War affects not only combatants ... " Een Franse militair uit de Eerste Wereldoorlog, die een fraai masker kreeg aangemeten om zijn gehavende gelaat achter te kunnen verbergen.

Bron Winter J., Baggett B.: 1914-18. The Great War and the shaping of the 20th Century. Linfen 1996m p. 366-367.

tijdens een van de plenaire lezingen. Zij werd gegeven door de voormalig oorlogscorrespondent van de New York Times Chris Hedges die weinig goede woorden voor de Amerikaanse aanwezigheid in Irak over had, noch voor eerdere militaire ingrepen van zijn land. Het leidde tot het vertrek van enkele in militair tenue gestoken deelnemers, waarvan er na de lezing één terugkwam en opmerkte "It is not easy what we do, but we do it because it has to be done." Hedges dacht daar duidelijk anders over. "Because we have the possibility to wage war, we think we have the right to wage war. We conquer with violence and therefore we rule with violence. We rule not by understanding and law, but by

Na intekening liep ik terug naar mijn eigen hotel - een afstand van ongeveer één kilometer, maar desondanks verbaasde blikken dat ik geen taxi hoefde - en tijdens dat stukje zag ik minstens honderd maal de Amerikaanse vlag (al moet ik toegeven dat ik me een klein beetje had verlopen). Aan gebouwen, langs de straten, op jasjes en auto's: "there is no escaping the flag". Nobelprijswinnaar Joseph Brodsky zei eens, refererend aan het overal opduikende portret van Lenin in zijn geboortestad Leningrad (of "Pieter" zoals hij schreef), dat alomtegenwoordigheid propaganda is en propaganda een leugen. Dus was de Sovjet-Unie een leugen, dus was het communisme een leugen. Als een dergelijke overweging niet alleen voor portretten, maar ook voor vlaggen opgaat, dat ziet het er niet best uit voor de VS.

Die alomtegenwoordigheid beperkte zich niet tot het straatbeeld. Op een van de presentaties verscheen om de paar dia's de Amerikaanse vlag op het scherm. Een medewerkster van het Walter Reed Medical Center te Wahington presteerde het zelfs een in tweeën gedeelde dia te vertonen met aan de ene kant allerlei percentages van psychische aandoeningen die soldaten in Irak hadden opgelopen en aan de andere kant wandelende soldaten met het geweer in de hand tegen de achtergrond van de Amerikaanse vlag, voorzien van de tekst: "We support our troops." Wel moet hier bij worden gezegd dat een collega van haar een andere collega

citeerde die had gezegd weliswaar een zeer nauwe band te voelen met de soldaten die hij te behandelen kreeg, maar dat hij zich tevens begon af te vragen of hij door zijn werk de oorlog en de daaruit voortkomende ellende die hij dan had te helen, niet mede in stand hield.

Ook onontkoombaar was de overal zichtbare beveiliging. Motoren rijdend langs de veelvuldige "oversized" auto's, zo lang dat je constant denkt dat ze elk moment in het midden in tweeën breken, en gemillimeterde, ondanks dichte bewolking met zonnebril getooide kleerkasten in de omgeving van een groepje "overdressed rich kids". Het geeft te denken over de link die altijd wordt gelegd tussen het gevoel van veiligheid aan de ene kant, en meer blauw en meer camera's in de straten aan de andere. Bij mij werkt het in ieder geval andersom. Wel begon ik me af te vragen of ik al die clichés zag omdat ik ze als ietwat bevooroordeelde en lichtjes naar de linkerkant van het politieke spectrum neigende Nederlander, wilde zien, of dat ik ze toch alleen maar zag omdat ze er gewoon waren? Ik legde daarop mijn ongemak met de alomtegenwoordigheid van de vlag voor aan een man uit New York, die met een big smile het toch wel enigszins verbijsterende antwoord gaf "It helps us kill people. By the way, is it Holland or the Netherlands and do you also like stroopwafels?"

Het was een antwoord tekenend voor de tweespalt die Amerika kenmerkt. Een tweespalt die duidelijk werd

fear." Macht door geweld afgedwongen kan alleen door geweld worden gehandhaafd. In Irak betekent dit dat juist de partij die zegt de moraal aan de kant te hebben, het morele overwicht ontbeert dat voor langdurige machtshandhaving noodzakelijk is. Hedges had decennialang alle oorlogsgebieden ter wereld afgereisd om er voor zijn krant verslag van te doen. Dit echter niet geheel vrijwillig. Van een echte keuze was op een bepaald moment geen sprake meer. Zeker, hij had geleerd oorlog te verafschuwen. Oorlog perverteert, vernietigt, doodt, mismakt, maar oorlog fascineert ook, oorlog verslaaft ook, oorlog verleidt ook. "The seduction of war is insidious." Oorlog is als een drug. Je kunt nog zo vaak zeggen dat het slecht is, het zal de aantrekkingskracht alleen maar vergroten. Iedereen die langdurig in een oorlog betrokken is geweest, zal nooit meer geheel zonder kunnen. De adrenalinestoot, het gevoel nu pas echt te leven, juist omdat ieder moment het laatste moment kan zijn, het vormt en vervormt de persoonlijkheid, het brengt de geest op korte termijn tot leven, maar doodt die op de lange. Daarom ook zijn zoveel soldaten en oorlogscorrespondenten zo onverschrokken, alsof angst geen grip meer op hen heeft, alsof zij geen angst voor de dood meer kennen. Dat is namelijk ook zo. Velen van hen maakt het niet meer uit of zij in de oorlog waar zij nu weer heentrekken zullen sterven of niet. Van binnen zijn ze door de voorgaande ervaringen al lang eerder gesneuveld. Zoals de

veelgeroemde kameraadschap die ontstaat in oorlogstijd weinig met liefde veronderstellende vriendschap te maken heeft, zo heeft dergelijk gedrag in oorlogstijd ook weinig met moed te maken. Moed betekent immers het overwinnen van angst. Daarvan is geen sprake meer. Onverschilligheid, zo schitterend in beeld gebracht door de Russisch-roulette spelende Christopher Walken in

The Deerhunter, is dan ook een beter woord.

Als een van de meest zorgwekkende ontwikkelingen van de post-Viëtnam periode, die Amerika zijn eerste oorlogstrauma had opgeleverd, zag Hedges dan ook dat het beeld van oorlog weer schoon was geworden. Een grote kuis, begonnen onder Ronald Reagan, verantwoordelijk voor enkele smerige operaties in Midden-Amerika. Wel beelden van oprukkende, zegevierende militairen, maar geen beelden van de onthoofde lijken, de lijken zonder armen en/of benen of de ontbindende, van een dikke laag vliegen voorziene lijken, die hun spoor verliezen. Het is een succesvolle schoonmaakoperatie geweest die ertoe heeft geleid dat van gewetensbezwaren tegen de oorlog in Irak, zoals ten tijd van Viëtnam wel het geval was, geen sprake is. "This country in fact has no opposition." Zaken als moraal en geweten zijn volledig in handen van christelijk rechts en dat steunt de oorlog volop. De "embedded" journalisten tonen een vervormd gezicht van de strijd, zoals de mismaakten van de Eerste Wereldoorlog soms een masker kregen aangepast om voor korte tijd de gruwelijke waarheid te bedekken. Als na een "extreme make over" is het ware, misvormde gezicht een vals, fraai gezicht geworden. Wellicht dat juist daarom ook de oorlog alledaags en alomtegenwoordig is. Wellicht dat, doordat de echte oorlog, de doden en de verwoesting, niet of nauwelijks in beeld komt, het idee kan blijven bestaan dat oorlog "schoon en rechtvaardig" kan zijn. Als Fox en, al is het in mindere mate, toch ook CNN, een in hoge mate schoon en patriottisch beeld van de oorlog geven, inclusief "true American Heroes", is er ook geen reden om beschaamd het hoofd af te wenden. Maar de schoonheid van oorlog is en blijft een mythe. Nee, erger dan een mythe, het is en blijft een leugen. Het was nooit en zal ook nooit zacht en eervol zijn om voor het vaderland te sterven, zoals Horatius ons voorhield. Het is dan ook slechts een kwestie van tijd voordat het ook tot de Amerikanen zal

doordringen dat hun strijd niet schoon was, maar, zoals in The Lancet onlangs stond berekend, reeds aan 100.000 Irakese burgers het leven heeft gekost en een totaal vernietigd, met verarmd uranium vergiftigd land heeft opgeleverd.

Het blijft echter de vraag of dat inderdaad zo is. Of inderdaad het feit dat de oorlog een stuk schoner wordt weergegeven dan hij in werkelijkheid is, de alledaagsheid verklaart. Als het geweld verslavend is, zal ook een in volle hevigheid getoonde oorlog fascineren. Daarom ook schieten zoveel zogenaamde anti-oorlogsfilms hun doel voorbij. Door het geweld in al zijn naaktheid en dodelijke en mismakende gevolgen te tonen, hopen de regisseurs een afkeer van oorlogsvoering op te roepen, maar het is juist dat geweld dat de mensen massaal naar de bioscoop doet stromen. Het is juist dat geweld dat de film aantrekkelijk maakt. Het middel overstijgt en verdringt het doel. Rambo of Platoon? Maakt niet uit, ze zijn beide "war-born".

Aandacht besteden aan die slachtoffers, in plaats van aan de daadwerkelijke strijd, ziet Hedges als de enige mogelijkheid om de oorlogsverslaving van het Amerikaanse volk weer teniet te doen. Maar dan ook, om het even over Nederland te hebben, niet alleen aandacht voor het trauma dat Erik O. en zijn familie en vrienden opliepen, maar ook voor het trauma dat bij de familie en vrienden van de door hem gedode man is veroorzaakt. Erik O.'s schot heeft een frustratie en een haat opgeleverd die alleen getemperd kunnen worden als wordt ingezien dat het land van herkomst van de dienstdoende soldaat er alles aan doet om de waarheid te achterhalen. Als wordt gezien dat niet iedere soldaat bij voorbaat van vervolging is gevrijwaard. Slachtoffers kweken immers niet alleen afkeer van oorlog, zij kweken ook de wil tot oorlog. Het zijn juist de cijfers van de aantallen slachtoffers, de beelden uit de Abu Graibgevangenis, en die van het doden van gewonde tegenstanders, die het beeld bepalen van de Irakese burgers over de Amerikaanse "bevrijders", en het zijn die cijfers en beelden die er voor hebben gezorgd dat het aantal aanvallen op het Amerikaanse leger en de legers van de landen aan Amerikaanse zijde, in één jaar van twintig tot 120 per dag zijn gestegen. "Let's face it boys, we're losing this war!", hield Hedges zijn publiek voor. Niet alleen is Amerika een tot op het bot verdeeld land. Niet alleen is

Amerika - grotendeels door de astronomische militaire uitgaven - economisch in feite een failliet land. Amerika is ook een zwanger land. Een nieuw trauma staat op het punt geboren te worden. Een trauma dat alleen maar groter zal zijn omdat - als gevolg van de te rooskleurige verslaggeving - het verlies van de medewerking van de Irakese bevolking door de overgrote Amerikaanse meerderheid niet voor mogelijk werd gehouden en de haat onverklaard bleef.

SUMMARY

BIRTH OF A TRAUMA

The author presents a very personal and critical report of the conference on "War as a Universal Trauma" held in New Orleans in November 2004. He first describes his impressions prior to the meeting, such as seeing so many flags and other shows of patriotism in the streets and hearing the opinion of various people that he spoke with. Of the presentations, he mainly quotes Chris Hedges, the former war correspondent of the New York Times, who is a fervent antagonist of the American presence in Iraq, and also of other prior US military actions. He quotes Hedges who said "Let's face it boys, we're losing this war!" In Van Bergen's opinion, apart from the traumata caused by the war itself, the US are pregnant of a new trauma, caused by the knowledge that the government is losing the grip on, and the co-operation of, the Iraqi population.